

УДК 37.03 – 057.874

Булавенко С. Д.

ВИКОРИСТАННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОНОМІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті йдеться про основні аспекти виховання школярів, що здійснюється у єдності класно-урочної та позакласної роботи з економічних дисциплін.

Ключові слова: навчально-виховний процес, соціалізація, ключові компетенції, соціально активна особистість.

Постановка проблеми. Докорінні соціально-економічні зміни, що відбуваються в Україні, вимагають вирішення комплексу проблем, до яких належить і перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки. Виявлені протиріччя між динамікою економічного розвитку країни, що висуває вимоги системної організації процесу економічного навчання та виховання підростаючого покоління, і сформованою практикою економічної освіти; між реальним рівнем сформованої економічної культури та вимогами соціально-економічного запиту суспільства щодо соціально сформованої та економічно адаптованої особистості; між зростаючим обсягом інформації економічного змісту та обмеженими можливостями особистості до її сприйняття і засвоєння.

Все зазначене зумовило появу низки принципово нових соціально-економічних проблем. Зокрема, актуалізувалася проблема соціалізації особистості, здатної на основі набутих економічних знань усвідомити своє місце в соціумі та в економічних процесах, що відбуваються в країні; опрацювати й аналізувати економічну інформацію та орієнтуватися в ній і в програмах уряду; вступати в цивілізовані відносини і приймати економічно виважені рішення як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства.

Метою статті є висвітлення основних аспектів виховного потенціалу економічних дисциплін у загальноосвітньому навчальному закладі.

Результати теоретичного дослідження. Проблема економічної освіти учнів різних вікових груп крізь призму раціонального використання природних та економічних ресурсів, організації трудового виховання та профорієнтаційної роботи присвячені праці В.Д. Попова, О.Ф. Амєнд, О.С. Падалки, І.О. Сасової, І.О. Смолюка, О.І. Кульчицької, О.І. Федорова; М.Л. Малишева, Л.П. Куракова, Ю.К. Васильєва та ін.

Низку наукових праць присвячено дослідженню шляхів та методів здійснення економічного виховання та освіти школярів у процесі вивчення окремих загальноосвітніх предметів, таких як біологія (Н.А. Негруца, Б.М. Юсумбаєв та ін.), географія (О.Й. Сиротенко та ін.), трудове навчання (М.П. Свіржевський, М.О. Барило, Л.І. Денисенко та ін.), математика та фізика (О.М. Кравчук, Л. Ла, З.К. Левчук та ін.). Питання економічної освіти та виховання, як підготовка учнівської молоді до ринкової економіки, почали розглядатись лише в роки незалежності України такими науковцями як А.С. Нісімчук, Н.А. Побірченко, В.К. Розов, І.Ф. Прокопенко, Л.І. Чеботарьова, О.Т. Шпак, Н.С. Юрчук та ін. Більшість вчених вважають, що основними функціями процесу соціалізації учнів є культуротворча, розвивальна, адаптаційна, що формує готовність до соціально-економічної і професійно-зорієнтованої діяльності та ефективної участі в соціально-економічних процесах України.

Методика та процедура дослідження. У процесі дослідження було використано аналіз, синтез, порівняння і узагальнення, які дозволили визначити основні аспекти використання виховного потенціалу економічних дисциплін.

Аналіз результатів дослідження. Ефективними формами організації процесу формування соціальної активності учнів є: уроки, практичні заняття, виконання проєктів, імітаційні та ситуаційні ігри, конкурси, науково-дослідницька робота, індивідуальна і самостійна робота учнів, консультації, круглі столи тощо. Враховуючи специфіку економіки як навчальної дисципліни варто використовувати: технологію програмованого навчання, проєктну технологію, технологію організації самостійного навчання, ігрові та групові технології, технологію сугестивного навчання.

Методами організації процесу соціалізації учнів є сукупність способів, через які здійснюється педагогічний вплив на особистість учнів в процесі формування соціальної активності. Як основні методи організації процесу формування соціально активної особистості на заняттях з економіки

виступають дослідницький, пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу та евристичний.

Щоб процес формування соціально активної особистості був неперервним, необхідно дотримуватись систематичності, послідовності й наступності, забезпечити міжпредметні зв'язки та координацію організації освітніх процесів.

Зазвичай, будь-який навчально-виховний процес вимагає моніторингу. Більшість сучасних досліджень проблем освіти ґрунтується на понятті "ключові компетенції". Це поняття трактується як загальна спроможність людини мобілізувати у перебігу тієї чи іншої діяльності розумовий потенціал, набуті знання, уміння й навички, а також використовувати узагальнені способи і засоби виконання практичних дій. Ключові компетенції забезпечують універсальність дій особистості і вже тому не можуть бути вузькоспеціалізованими. Ми вважаємо за доцільне в основу діагностики результатів процесу формування соціальної активності учнів покласти "ключові компетенції". Це поняття ґрунтується на досягненні учнями визначеного рівня компетентності відносно сфери соціально-економічного буття. Компетенція як вважає К. Бардян – це знання та вміння у певних галузях життєдіяльності, а компетентність – реальна демонстрація цих знань та відповідних умінь у конкретній діяльності [2]. Ключові компетенції досліджували С. Зеєр, С. Клімов, Н. Кузьміна, В. Радаєв та інші.

Ключові компетенції соціалізації як узагальнені (на відміну від професійних і вузькоспеціальних) соціально-економічні знання, уміння і навички, інтелектуальні здібності і якості, а також моральні принципи і норми особистості, які необхідні майбутнім спеціалістам для адаптації у сучасному соціально-економічному середовищі та продуктивної соціально-економічної і професійно-зорієнтованої діяльності, адекватної факторам соціокультурного простору України. Згідно з цим визначенням ключові компетенції соціальної активності особистості можна диференціювати за трьома напрямками: ключові компетенції когнітивного компоненту соціалізації, ключові компетенції операційного компоненту соціалізації та ключові компетенції ціннісно-мотиваційного компоненту соціалізації [4].

Одним із найважливіших елементів системи ключових компетенцій особистості у сфері соціально-економічного буття є комплекс економічних знань, функціональних, глибоких, адаптованих до сучасності. Одним із показників когнітивного компоненту соціалізації є економічні знання. Усвідомлення соціальних явищ, теоретичне обґрунтування економічних законів, психологічних закономірностей дозволяє сформувати в учнів цілісну картину соціальних та економічних проблем українського суспільства.

Формування соціально активної особистості базується, у першу чергу, на поглибленні економічних знань, на усвідомленні основних законів ринкового господарювання, форм активізації виробничих процесів, організаційної перебудови виробництва, розумінні комунікативних норм корпоративних стосунків, управління тощо. К. Улибін вважав, що залучення в культурне поле різноманітних знань веде до того, що культура суспільства і свідомість людей набувають багатомірності, гнучкості, долається жорсткість в оцінках і примітивність суджень [4]. Критерієм економіко-виховної роботи є: глибокі знання основних економічних понять і провідних ідей радикальної економічної реформи; уміння підійти з економічними мірками до питань організації праці; прояви нормативів бережливого ставлення до індивідуального і суспільного багатства; усвідомлення морально-трудового обов'язку і відповідальності перед суспільством за стан і розвиток народного господарства.

Сьогодні знання, які отримують учні, повинні мати виражену прикладну і виховну спрямованість. Теоретичне вивчення соціальних та економічних закономірностей повинно закінчуватися окресленням шляхів реалізації на практиці ефективних моделей, розробкою гіпотез і методів вирішення проблем (навчальних чи реальних), формуванням визначених умінь і навичок, які є складовою операційного компоненту соціалізації. Таким чином, у коло нашого дослідження включені важливі поняття – економічні знання, уміння і навички. А. Дзундза визначає економічні знання як систему наукових та загальнолюдських фактів, законів, явищ економічного середовища, які засвоюються через осмислення і усвідомлення і підтверджуються нормативами економічної поведінки [5]. Як бачимо, у економічних знаннях загалом відображується соціально-економічна реальність.

Процес отримання економічних знань учнями, крім освітньої функції, виконує також розвивальну і виховну функції. Розвивальна функція знань спрямована на формування розумової активності, на розвиток інтелекту і на розвиток економічного мислення. Виховна функція економічних знань виявляється у формуванні в учнів прагнення до усвідомлення своєї ролі у суспільстві, здатності оцінювати соціально важливі чинники, готовності дотримуватись правових, економічних, етичних норм, що визначають ставлення суб'єкта економічної діяльності до суспільства, навколишнього середовища, людини.

Більшість навчальних дисциплін виконують, зазвичай, два важливі педагогічні завдання: це вивчення законів, явищ, фактів окремих наукових теорій та включення цих законів, явищ, фактів до цілісної системи економічних знань, що виступає важливою умовою формування соціально активної

особистості. Так навчальні предмети циклу суспільно-гуманітарних і економічних дисциплін дозволяють сформувати систему знань, що необхідна для наукового сприйняття навколишнього соціально-економічного середовища, обґрунтування взаємозв'язку і взаємозумовленості явищ, універсальності і специфічності законів економічного розвитку суспільства. Навчальні предмети циклів природничих і фізико-математичних дисциплін надають багатий фактичний матеріал для вивчення і практичного пізнання загальних діалектичних економічних законів, для умовиводів, для з'ясування механізмів основних економічних процесів у суспільстві.

Особливу роль у формуванні когнітивного компонента соціалізації відіграє внутрішня мотивація учнів на одержання соціально-економічних знань. П. Гальперін, А. Данилюк та Т. Тертюкова експериментально підтвердили можливість формування внутрішньої мотивації навчання особливим чином організованої навчальної діяльності. Така організація передбачає виконання певних навчальних дій, а саме: аналіз, порівняння, заміна тощо.

Важливо, щоб теоретичні знання у процесі навчання перейшли у практичні навички, тобто учні могли використовувати їх при вирішенні соціально-економічних проблем. Як відзначає Ю. Бабанський: "Якщо за наявності уміння, людина ще змушена здійснювати оперативний самоконтроль за здійсненням дії, то на рівні навичок, вона не обмірковує спеціально кожний елемент діяльності" [1, с. 72]. Отже, уміння і навички показують рівень сформованості відповідних дій. Підвищення ефективності засвоєння знань у навчальному процесі може здійснюватися в міру формування в учнів основних навчальних умінь і навичок роботи з додатковою інформацією. У цьому плані можна виділити два напрями:

– системність і деталізацію внутрішнього взаємозв'язку в змісті здійснювати шляхом вивчення глибинних зв'язків між окремими поняттями, і на основі цього, у поєднанні із згортанням навчального матеріалу, підвищити швидкість навчального процесу. Для досягнення системного засвоєння учнями навчального матеріалу необхідно зосередити їхню увагу на розумінні взаємозв'язків між різними компонентами і поняттями змісту. Такому засвоєнню матеріалу сприятиме складання інтелект-карти, вирішення проблемних ситуацій тощо;

– підвищення рівня засвоєння змісту навчання, а отже і його прискорення за рахунок поступового переходу в процесі навчання від репродуктивних завдань до конструктивних – порівняння, складання висновку і установалення взаємозв'язків і, в остаточному підсумку, до творчих – виявлення протиріч і прогнозування. Робота над економічними проектами, розв'язування соціально-економічних задач тощо, сприятимуть кращому засвоєнню матеріалу при такому напрямку навчання [3].

Розвиваючи в учнів самостійність, ініціативність і творчість у процесі оволодіння економічними знаннями, ми ставимо їх у позицію активного суб'єкта навчальної діяльності, адже когнітивні ключові компетенції можуть ефективно формуватися тільки за умови включення учнів у самостійну, активну навчальну діяльність [5].

Таким чином, працюючи в умовах навчального, наукового чи інформаційного особистісно-орієнтованого середовища, учні, виступаючи на початковому етапі навчально-виховного процесу споживачами інформації стають спроможними перейти у категорію дослідників і перетворювачів моделей соціально-економічних процесів.

Можна зробити висновок, що основною ланкою навчального, наукового, інформаційного, особистісно-зорієнтованого середовища є не якийсь конкретний засіб чи метод навчання, а спеціально організована система навчання і виховання, яка дозволяє реалізувати задані функції з найменшими витратами сил, засобів і ресурсів і забезпечити найбільш сприятливі умови роботи в процесі формування в учнів соціальної активності, розкрити творчий потенціал особистості. З цієї причини педагогічні зусилля в процесі соціалізації учнів повинні бути спрямовані на те, щоб навчити їх учитися, тобто самостійно й активно добувати нові знання, віддаючи собі звіт у результатах своїх дій, виявляючи максимум ініціативи. Отже, в організації процесу формування соціальної активності особистості на перший план ставиться завдання перейти з навчання переважно інформаційного типу на навчання, що дозволяє виявляти і розвивати пізнавальні і творчі здібності учнів. Таке навчання стало можливим завдяки використанню інтерактивних та інноваційних технологій.

Значну увагу ми приділяємо новим нетрадиційним формам і методам навчання, в основі яких лежать принципи проблемного підходу до організації навчання, сутність якого полягає в освоєнні навчальної інформації шляхом вирішення навчальних соціально-економічних проблем.

Висновки. Отже формування соціальної активності школярів здійснюється у єдності класно-урочної та позакласної роботи з економічних дисциплін, включенні учнів у ділові та рольові ігри, у вирішення проблемно-ситуаційних завдань.

Використані джерела

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения // Избранные педагогические труды / Бабанский Ю.К. – М.: Педагогика, 1989. – 318 с.
2. Бардян К.В. Как научить детей учиться: Кн. для учителя / Бардян К.В. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1987. –111 с.
3. Булавенко С.Д. Дидактична скарбничка вчителя економіки : Методичний посібник / С.Д. Булавенко. – Ніжин: В-во "Міланік", 2010. – 36 с.
4. Булавенко С.Д. Економічне виховання учнівської молоді: питання освітнього простору і культури / Булавенко С.Д. Шпак О.Т., Бабяк М.М., Терес В.І. – Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014 – 422 с.
5. Дзундза А.І. Аналіз теоретичних та методологічних засад формування соціоекономічної культури студентів ВНЗ України / Дзундза А.І. – Запоріжжя. – 2003 – 420с.

Bulavenko S.D.

**MAKING THE BEST USE
OF ECONOMIKAL CLASSROOM DISCIPLINE EDUCATIONAL POTENTIAL**

Effective forms of shaping social activity organization process include lessons, skills building sessions, making projects, simulation and situational games, competitions, research scientific work, individual and private pupil's work, consultations. For the process of socially active personality forming to be uninterrupted, it is necessary to maintain systematicalness, consistency, and succession, and to provide interdisciplinary connections and educational process organizational coordination.

Forming of socially active personality is first of all based on profound economics knowledge, awareness of basic market managing laws, production process activation forms, and institutional reformation organization. Today's knowledge got by children should contain expressively applied and educational direction. The process of receiving economical knowledge fulfills developmental and upbringing function, besides of educational one. It is very important for theoretical knowledge to be turned into the practical skills during studying, i.e. pupils should be able to apply them in case of solving socially-economical problems.

While developing pupils' independence, zeal and creativity in the process of obtaining economical knowledge, we put them in the position of active educational person. The reason of it is that key competences can be effectively formed only on condition of involving pupils in private, active educational work.

Thus forming of social pupils' activity can be achieved with unity of class and extracurricular work in economics disciplines, with involving pupils in business and role game, and with solving problem-situation tasks.

Key words: *teaching and educational process, socialization, key competence, socially active personality.*

Стаття надійшла до редакції 25.11.2015 р.